

**О. І. ЗАВОРОТНА,
Т. І. ЛЮРІНА (канд. пед. наук, проф.)**
Київський університет імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті висвітлено теоретичне обґрунтування проекту формування лідерської компетентності майбутніх учителів.

Ключові слова: компетентність, лідер, майбутній учитель, модель, компоненти, критерії, умови лідерства.

Постановка проблеми. Зміни соціально-економічних основ розвитку Української держави і суспільства супроводжуються процесами модернізації освіти загалом, основним орієнтиром якої є формування освіченої, креативної особистості, що володіє лідерськими компетенціями. На сучасному етапі розвитку освіти важливим завданням постає формування лідерської компетентності майбутніх вчителів. Адже надзвичайно важливим є вміння організовувати діяльність людей з урахуванням їхніх здібностей, компетентності, ділових та особистісних якостей.

Аналіз наукової розробленості та публікацій з проблеми дослідження показав, що проблема лідерства не є новою в сучасній літературі. Деякі аспекти її представлені в наукових джерелах певною кількістю науково-практичних досліджень вітчизняних учених (О. А. Дубасенюк [1], С. А. Калашнікова [2], Л. М. Карамушка [3], Т. І. Люріна [4], Н. Ю. Сердюк [4], О. П. Якубовський [5] та ін.). Однак, у сфері підготовки майбутнього вчителя потребує вивчення проблема формування його лідерської компетентності, яка б відповідала підвищенню рівня професіоналізму, новим соціальним та освітнім тенденціям.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичного обґрунтування проекту формування лідерської компетентності майбутніх учителів.

Мету дослідження конкретизовано в таких **завданнях:**

1. Проаналізувати понятійно-категоріальний апарат проекту.
2. З'ясувати змістові, процесуальні основи та сутнісні характеристики сформованості лідерської компетентності майбутнього вчителя.
3. Визначити критерії та рівні сформованості лідерської компетентності майбутнього вчителя.
4. Розробити модель формування лідерської компетентності майбутнього вчителя та перевірити її ефективність.

Проект побудовано за такою тріадою основних постулатів. *Перший:* формування лідерської компетентності повинне здійснюватися паралельно з формуванням гармонійно розвиненої особистості (творчої, моральної, фізично здорової), яка добре знає себе. *Другий постулат:* процес формування лідерської компетентності здійснюється у системі освіти і продовжується в організаціях за місцем трудової діяльності. *Третій постулат:* навчання основ формування лідерської компетентності починаючи зі студентів.

Наукова новизна полягає в тому, що: теоретично обґрунтовано модель формування лідерської компетентності майбутніх учителів; з'ясовано змістові, процесуальні основи та сутнісні характеристики (системність, інтегративність) сформованості лідерської компетентності майбутнього вчителя; розроблено критерії (ставлення до роботи вчителя як управлінця власної та учнівської діяльності; сформованість характерних особистості управлінця лідерських якостей; наявність стійких професійних мотивів) та показники (наполегливість і активність; дружність і згода; сумлінність і чесність; емоційна стабільність і самоконтроль; інтелект і прагнення вдосконалення) сформованості лідерської компетентності.

Виклад матеріалу. Лідерство – це управлінські стосунки між керівником та підпорядкованими, засновані на ефективному для даної ситуації поєднанні різних джерел влади та спрямовані на те, щоб спонукати людей до досягнення загальної мети. Кращий лідер – суперлідер (перетворює більшість людей, які йдуть за ним, у лідерів). Кроки до суперлідерства: стати лідером для самого себе; усвідомити свої можливості для роботи в житті; показати приклад такого “самолідерства” іншим; дати їм можливість побачити, що самолідерство приносить успіх; уміння формулювати цілі самостійно будувати план саморозвитку; уміння самим нагороджувати себе.

Основними умовами лідерства є : *Перша* (обов’язкова). Володіння владою в конкретних формальних або неформальних організаціях найрізноманітніших рівнів та масштабів, від держави і навіть групи держав до урядових установ, місцевого самоврядування або народних та громадських груп та рухів. *Друга*. Нести розвиток людям. *Третя*. Усвідомлення лідером своїх якостей та їх обдумане застосування на своєму (та не тільки на своєму) життєвому шляху.

План дій під час формування лідерської компетентності: 1) створення сприятливого навчально-виховного середовища; 2) створення сприятливого професійного середовища; 3) університет у спільноті.

Підходячи системно, можна виділити п’ять основних сфер зростаючого впливу лідера на світ: сфера особистості; сфера сім’ї як малої соціальної групи; сфера соціальної групи чи декількох груп на даній місцевості; сфера етнічної групи, тобто народності, де він живе; сфера людства, тобто слава в різних країнах.

Розроблена нами модель формування лідерської компетентності майбутнього вчителя включає: мету, основні сфери впливу лідера, компоненти (цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий компонент, оцінювально-результативний).

Визначальним компонентом моделі формування лідерської компетентності майбутнього вчителя є *цільовий компонент*, який поєднує мету формування лідерських якостей з конкретним завданням – сформованості лідерських якостей. Одним з важливих компонентів педагогічної діяльності є її мотивація.

Стимуляційно-мотиваційний компонент забезпечує стимулювання у студентів інтересу до проблеми лідерства. Виділяють такі мотиваційні орієнтації: зовнішні мотиви (наприклад, мотив досягнення престижу роботи у відповідних навчальних закладах) та внутрішні мотиви (орієнтація на процес і результат своєї діяльності, особистісно-професійного росту, самоактуалізації). Специфічним мотивом виступає орієнтація на домінування, мотив влади. Ознаками чи ефектами потреби домінування є бажання: контролювати своє соціальне оточення; впливати на поведінку інших людей та спрямовувати її за допомогою порад, переконання чи наказу; спонукати інших діяти відповідно до своїх потреб та почуттів; схилити до співробітництва, переконувати інших у своїй правоті.

Змістовий компонент полягає у введенні в навчальний план спецкурсів («Побудова власного іміджу», «Діловий етикет», «Ділове спілкування», «Менеджмент») та спецкурсів, спрямованих на морально-психологічну підготовку майбутніх педагогів до педагогічної діяльності та розвиток педагогічних здібностей. При цьому важливим є застосування додаткових тренінгів за комп’ютерної підтримки.

Морально-психологічна готовність до педагогічної діяльності – запас професійних знань і якостей, які забезпечують високий рівень виконання професійних функцій: відповідальність, організованість, емоційність, переконання, педагогічні здібності. Здібності суб’єкта педагогічної діяльності, яка формується та розвивається, значною мірою визначають її успішність.

Найбільш узагальнено представимо педагогічні здібності за такими визначеннями. 1. *Дидактичні* здібності – здібність доступно передавати учням навчальний матеріал, викликати інтерес до предмета, спонукати учнів до самостійного мислення. 2. *Академічні* здібності - здібності до відповідної галузі знань. 3. *Перцептивні* здібності - здібності

проникати у внутрішній світ учня. 4. *Мовленнєві* здібності – здібності ясно і чітко виловлювати думки і почуття за допомогою мовлення, міміки. 5. *Організаторські* здібності – здібності організовувати учнівський колектив та свою власну роботу. 6. *Комунікативні* здібності – здібності до спілкування з дітьми, вміння знайти правильний підхід до учнів, наявність педагогічного такту. 7. *Здібність до розподілу уваги* одночасно між кількома видами діяльності.

Розвиваючись, людина активізує закладені від народження задатки та схильності, котрі «резонують» з однією сферою. Цей резонанс виявляє та фокусує людину на лідерство в певній групі.

Особистісні якості лідера можуть бути згруповані в рамках п'яти широких понять: наполегливість і активність; дружність і згода; сумлінність і чесність; емоційна стабільність і самоконтроль; інтелект і прагнення вдосконалення.

Першою сферою розвитку своєї унікальної особистості є головним інтересом у молодих людей. Довкола цього інтересу виникають групи формування та розвитку фізичного тіла, сфери почуттів, сфери інтелекту. Результатом діяльності виявляється визнання суспільством зусиль лідера за просуванням себе.

Другою сферою самореалізації лідерів є сім'я та коло її інтересів. До них належать продовження сімейної традиції у певній професії, а також народження та виховання дітей. Результатом діяльності лідера є підвищення суспільного статусу сім'ї та роду лідера, визнання за ним провідної ролі.

Третя сфера стосується соціальної реалізації лідерів через висування в управління формальними та неформальними соціальними пірамідами. Під формальними пірамідами розуміються чітко структуровані соціальні інститути, що виконують суспільно значущі функції, наприклад, школа, інститут. Під неформальними розуміються громадські об'єднання, пов'язані спільними захопленнями або проблемами. Результатом діяльності лідера в суспільстві є досягнення рівня ресурсів розвитку та, відповідно, соціальний статус в обраній піраміді.

Четверта сфера – створення витворів культури та мистецтва, моральних цінностей. Результат в цій сфері – це визнання таланту в створенні життєвих цінностей.

П'ята сфера дозволяє лідеру реалізувати свої здібності на ще більш широкій площині. Досягнутий результат для лідера – це стати на чолі міжнародного руху для неформальних організацій, або бути обраним чи назначеним на високу посаду в державній, або, можливо, і в міжнародній організації.

Оцінювально-результативний компонент забезпечує характеристику сформованості лідерської компетентності, передбачає самооцінювання студентами своїх досягнень у своїх сферах впливу як лідерів, що стимулює в майбутніх учителів прагнення покращувати свої результати за допомогою орієнтації на цінний кінцевий продукт, яким є самореалізація особистості, корисна собі, роботодавцю, родині, трудовому й іншим соціальним колам.

Критеріями формування лідерських якостей майбутнього вчителя визначено: 1) ставлення до роботи вчителя як управлінця власної та учнівської діяльності; 2) наявність стійких професійних мотивів (суспільна значущість праці; можливість навчати та виховувати дітей, займатися наукою; творча праця; необхідність постійно самовдосконалюватись; професія відповідає характеру, здібностям; різноманітність, складність роботи; результати педагогічної праці); 3) сформованість характерних особистості управлінця лідерських якостей (гідність, оптимізм, рішучість, діловитість, тактовність, толерантність, комунікабельність, творчість, спостережливість, цілеспрямованість, ініціативність, самокритичність, прагнення до самовдосконалення, вимогливість, справедливість, відповідальність).

На основі критеріїв виділено три рівні сформованості лідерської компетентності майбутнього вчителя та відповідні показники: *низький рівень* – (елементарний) – відсутність інтересу до діяльності вчителя; низька сформованість характерних якостей

особистості вчителя як управлінця власної та учнівської діяльності; засвоєння деяких елементів управлінських знань, практичне значення яких не усвідомлене, невміння ефективно застосовувати знання на практиці; *середній рівень* – частковий вияв інтересу до професійної діяльності вчителя; сформованість основних якостей, характерних особистості вчителя як управлінця; засвоєння базових понять і положень щодо специфіки управлінської діяльності вчителя; усвідомлення управлінських знань та їх практичне застосування в стандартних і деяких нестандартних ситуаціях); *високий рівень* – (професіональний) – стійкий професійний інтерес до роботи вчителя; гуманістична спрямованість сформованих основних якостей, характерних особистості вчителя як управлінця; висока теоретична обізнаність про специфіку змісту діяльності вчителя; творче застосування знань у нестандартних ситуаціях).

Висновки. Отже, в умовах сучасного реформування освіти України особливого значення набуває проблема формування лідерської компетентності майбутнього вчителя як компонента його професійної діяльності. Встановлено, що, окрім педагогічних здібностей (дидактичні, академічні, перцептивні, мовленнєві, організаторські, комунікативні), вчителю мають бути притаманні лідерські якості: наполегливість і активність; дружність і згода; сумлінність і чесність; емоційна стабільність і самоконтроль; інтелект і прагнення вдосконалення. Запропонована модель уможливить якісне формування лідерської компетентності майбутнього вчителя за умов сформованості лідерських якостей майбутніх педагогів, мотивації інтересу до проблем лідерства, введення спецкурсів у навчальний план вищого педагогічного навчального закладу. На основі розроблених критеріїв дана модель має забезпечити високий рівень сформованості лідерської компетентності майбутнього вчителя.

Література:

1. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутніх вчителів до педагогічної діяльності : монографія /О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова; Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Житомир: Житомир. держ. пед. університет, 2003. – 192 с.
2. Калашнікова С. А. Теорія та практика лідерства / С. А. Калашнікова. – інтернет-джерело : www.diplomukr.com.ua/upload/19648.doc
3. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.
4. Люріна Т. І. Формування управлінських умінь майбутнього вчителя в позанавчальній діяльності : навчально-методичний посібник [2-е вид., доп.] / Т. І. Люріна, В. В. Молодиченко, Н. Ю. Сердюк. – Мелітополь : Вид-во „Мелітополь”, 2007. – 110 с.
5. Люріна Т. І. Педагогічні технології підготовки майбутнього педагога до управлінської діяльності : навч.-метод. посіб. / Т. І. Люріна. – Мелітополь : Видавничий центр МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – 102 с.
6. Якубовський О.П. Кадри, еліти, лідерство/ О.П. Якубовський. – Одеса: Митець, 2002. – 31 с.

Надійшла до редколегії 5.10.2010

Заворотная О. И., Люрина Т. И. Формирование лидерской компетентности будущего учителя

В статье освещено теоретическое обоснование проекта формирования лидерской компетентности будущих учителей.

Ключевые слова: *компетентность, лидер, будущий учитель, модель, компоненты, критерии, условия лидерства.*

Zavorotnaya O. I., Lyurina T.I. Forming of leadership competence of future teachers. This article presents a theoretical justification of the project of forming a leadership competence of future teachers.

Keywords: competence and leadership, the future teacher, model, components, criteria, terms of leadership.